

EMLÉKEK ÉS LELETEK.

AZ ERDŐFALVI BARLANGOK és szomszédos sziklák őstörténelmi leletei.

Az erdélyi érczhegység déli részében folytatott barlangkutatásaim rendén a barlangok nagy számához képest meglehetősen ritkán akadok a praehistoricus ember nyomaira; de most, midőn egy hosszabb lánczolat felett Soborsintól Gyulafehérvárig gyakori utazásaim kellő áttekintéshez juttatának; bizonyos helyrajzi szabályszerűséget ismerek fel e szétszórtan mutatkozó őstelepek jelentkezésében.

A völgyalakulások kiváló befolyással bírhattak a kőkori ember idevaló lakóhelyeinek megválasztására, mennyiben a személyes védelem megszilárdítására szolgáló természeti viszonyok gondos felhasználása daczára se kívánták az egyes törzsek magukat elszigetelni. Állomásaikat megannyi útjelzőnek tekinthetjük s legalább a szóban forgó területen azok lánczolata az egykori átjárókat, forgalmi vonalakat domborítja szemeink elé.

Igy ásatási adataim egész biztossággal kiderítik első sorban azt: hogy a Maros mentén tanyázott őslakók némely, a természet által megnyitott, irányban hatoltak a parti hegység belsejébe, hol feltűnő előszeretettel a szirtszorosokat domináló tetőkön s azokkal összefüggő fensikokon, barlangokban szállottak ugyan meg; de a rövid futású, elzárt völgyek felett előnyt adtak a *távol vidékek kapcsolatául szolgáló völgyületeknek*. Sok irányú megfigyeléseimet a korábbi időkben különböző gyűjteményekbe jutott leletek összeírásával kiegészítve, ezekben jelölhetem ki a szóban forgó hegyvonal déli lejtőiről s következőleg a Maros jobb partjáról kinyomozott átjárókat:

1. A *Zámnál végződő godinesdi és glodgilesdi patak völgy*. Ennek felső részében *Godinesdnél* egy barlang szolgált praehistoricus lakó-

helyül, de attól keletre F.-Boj falu határában egy magaslat cserép- és kőszerszámai tanuskodnak a messzi hajdankorba visszanyuló népmozgalomról.

2. Innen 35 kilometer távolságban Déváról Boiczán át Brádra vezető postaút derekán Karácsonyfalva (Krecsunyesd) és Boicza közt 5 kilom. hosszúságban megnyíló szirtrepedés barlangjai mutatnak ősrégi maradványokat, a mint ezt a karácsonyfalvi Szabó József barlangról* értekezésemben részletesebben kifejtém. A déli oldal eme ősmaradványain kívül a vízvásztón túl Brádnak menőleg *Pogyele* falu szolgáltatott idáig ilyenmő leletet, még pedig a Hunyadmegyében felettébb ritkán észlelt rézkor műtárgyaiból.

3. A déva-brádi vonaltól felfelé menőleg a promontoriumon Füzes, Csertés, Hendol, Boholt, Kéménd, Arany-Rápolyt faluknál észleltem a hajdankor bizonyítványait. Mindeme telepek topographiai kapcsolatban élhettek a 4-ik helyre sorolt *gyógyi völgygyel*. A tágas fővölgy élénkebb közlekedés színhelye vala aránylag a mainál is s teljesen kielégíté a völgytorkolatnál Algyógyon még 1876-ban napfényre jutott barlanglelet, valamint az átellenben Szászvárosnál Torma Zsófia úrhölgy és Sándor János tanár collegám által gyűjtött kőeszközök bátorító előjeleire alapított várakozásomat.

Mindenekelőtt a Marostól 18 kilometer távolságban Mada-Balsa, illető g Erdőfalva-Cseb-Glod közt éjszakról délre s három vadregényes szirtkapuval megnyíló mészlánczolatot vettem vizsgálat alá. Dolinokban és barlangokban itt is bő választék kínálkozik, mint Karácsonyfalva Boiczánál s vállalatomra különösen egy kis hegyi falu: Erdőfalva környéke volt jutalmazó, hol 2 barlangi tanyán kívül a széles hegyhátak mindenike be volt népesítve s egy magános szirttetőn erődszerű nyomok észlelhetők. Jelen alkalommal épen ezekről értekezem és az érintett lelőhelyeket egyenkint bemutatom.

I. *Piatra Pestyere = Barlangkő*. Erdőfalva egy kis katlanban vonja meg magát. A hozzávezető szirtszoroson alig surranhat át a patak s az Algyógyról felvezető út egy kis emelkedéssel éri el, hogy tulsó felén Balsára ismét hegynek folytassa futását. A közepén átfolyó kis patak közvetlen a falu felett ismét járhatatlan szorosból zuhog elé, mely 5 kilométer hosszúságban Glodról nyit neki utat. A szirtkaput jobb és baloldalon meredeken felszökellő mészszirtek alkotják, melyek közül a jobb parti homlokzat a hétköznapi egyformaságban tengődő falusiakra is oly igéző benyomást gyakorol: hogy *Menyország* (Raj) elnevezéssel adóztak bámulatuknak.

* A m. tud. Akadémia math. természettud. osztályának 1884. évi egyik ülésén bemutatva s a Mathem. és természettudom. Értesítő II. kötet 6. füzetében kibocsátva.

A Menyország meredekje alatt három barlang-üreget látunk már messziről tátongani, melyekhez egy kőfolyással ellepett hágón kapaszkodhatunk ki. A legnagyobb bejárója valószínűleg a török világból származó falazattal fogad, de ennek, valamint két társának további leírását a Marosvölgy általános barlangrajzára tartom fenn s e helyen csupán az alább mutatkozó s a helybeliek által Piatra Pestyere (Barlangszikla, Barlangkö) néven megkülönböztetett szirtszakadékra hívom fel a figyelmet, mint a mely őstörténelmi leleteivel tette magát a többiek felett nevezetessé. A Menyország szirttetőn is megfordult az ősember, mert a sziklaomladványok közt jellemző cserépdarabok felismerhetők mindenütt; de huzamosabb tanyahelyül az említett hely szolgálhatott, melynek az egész szirtcsoport feltüntetése mellett önálló rajzát idemellékelem.

Abból kitetszőleg a kúpszerűleg kimagasló mellékszirttetőbe jókora barlang nyílt egy időben. Utóbb a barlang hátsó fele ismeretlen okból, de hihetőleg egy repedés kitartó vízfolyásától, aláaknáztatva: beszakadt. Az ily módon záporok idejére szabad folyást nyert zuhatagok a megmaradt boltzatot is lassankint annyira ledöntötték, hogy ez idő szerint csupán a név (Barlangszikla) s az egymás ellen törekvő ívmaradvány tanuskodnak egykori barlang voltáról.

Átvizsgáltam a nyugati oldalt s ott úgy az elbozótosodott területen, mint a szántók barázdáiban sűrűn találtam a durván formált, rozsul iszapolt és égetett s leginkább pirosas és fekete-színű edénytöredékeket. Ezeken díszítés ritkább s a peremen mutatkozó rovátkák, (körömdísz) az ujjbenyomás, főleg bordaszerű kiemelkedéseken és füleken említhetők fel a karczolatos ékítéssel együtt. Korai használatát egyik se mutatja.

Köszerszadmokból vörös jaspis és szarukő szilánkok mutatkoznak, minőket táblánk 1. sorában a 2., 3., 4. rajz ábrázol. Érdekes képviselője e telepnek egy barázdájában általam talált diabasvésző. A csiszolt felület egyik szélén valamely éles eszköztől származó bevágások ismerhetők fel. Az élezés kitűnően fennmaradt. Eredetileg a nyelvbe csiptetve és hánccs- vagy állati béllal felerősítve használhatták. (II. tábla 4. á.)

II. *A Muncsel tető őstelepé.* A Piatra Pestyerénél többször említett Menyország meredély felett Muncsel nevű hegyhátta szélesül a mész. Így a lecsepegő víz üledékéből trónforma emelvény halmozódott össze.

A Muncsel nyugatra fejlődött ki s Balsáról egy sziklaösvényen jutni el reá, mely ösvényt a Zalatnára igyekvők is gyalog, vagy lóháton igénybe szokták venni. Számos dolinái egyikébe a *Gura fâra fund* (Feneketlen lyuk) nevűbe egy csermely tűnik el, hogy Erdőfalva körül valahol a patak vizét növelhesse. A környék összes magaslatai közül a Muncsel emelkedik ki legjobban 786 méter széles hegyhátával s mint természetes vár minden irányban völgyekre támaszkodván, egyszerre menhelyül és alkalmas tanyahelyül szolgálhatott nagy terjedelménél fogva főleg marha-állománynyal barangolt embereknek.

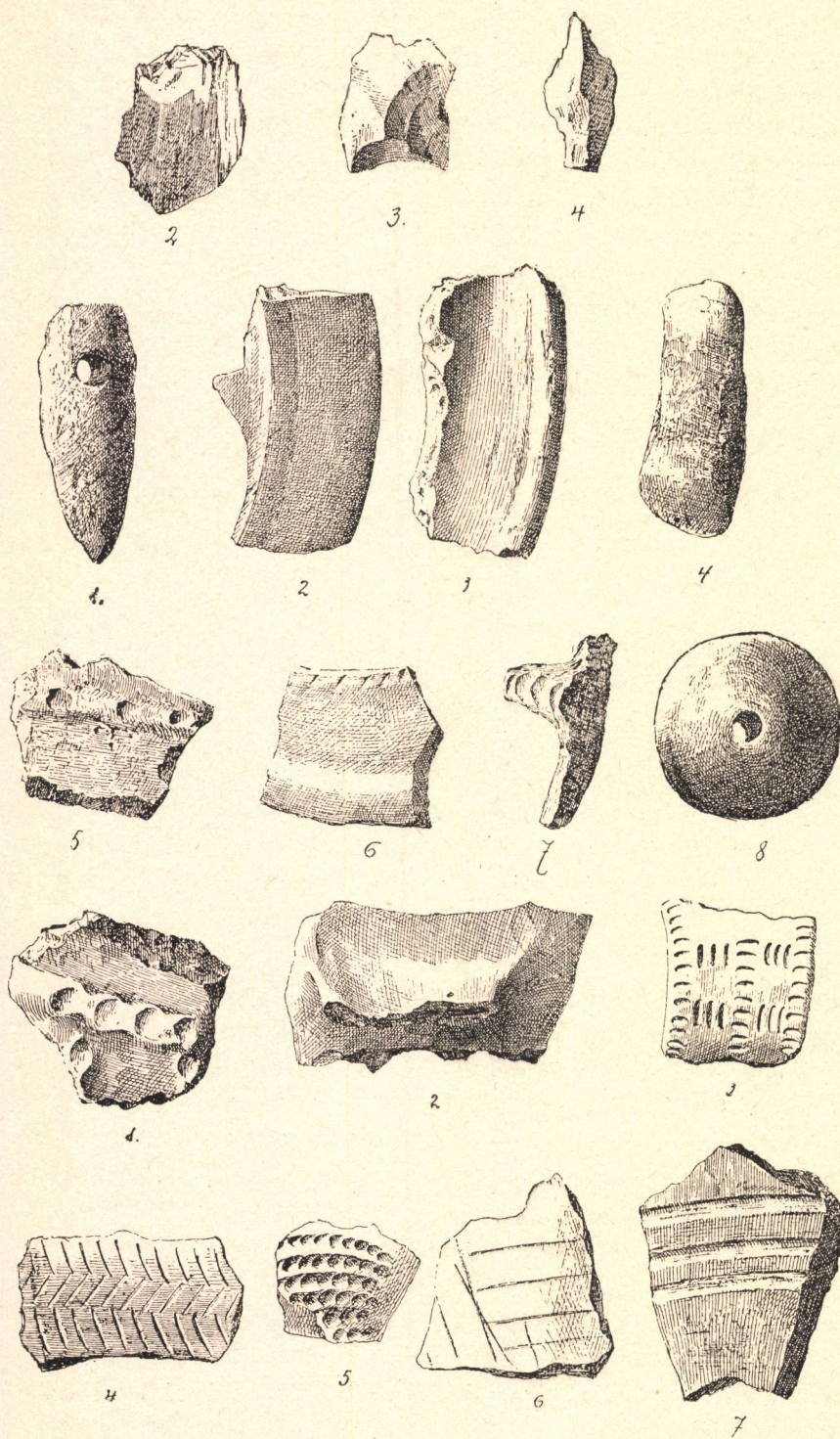
Ebbeli mivoltára a szerteszét heverő cserepek és egy hatalmas kőfejsze utalnak (a táblán 2. sor 1. sz.). A kőfejsze az e nemű példányok legnagyobbika, mert 195 mm. hosszúság mellett oldallapja 85 mm., a nyél beillesztési foka 75 mm. s maga a lyuk 23 mm. méreteket adott. Foka a használattól érdes; felülete elébb egy vésőfélével ki lehetett nagyolva, mert egyik lapján a 3 pár parallel ferde véset most is kivehető. Az ellenkező lapon a simítás elegyengette a véseteket s ott csak a fok közelében tűnik fel egy rovás. Mindkét éle egyenletesen ki van fenve, holott a fennebb ismertetett véső egyoldalú fenést tüntet fel.

Találtam még Balsán is a gör. keleti templom közelében kőkori cserepeket; de azok nem állván valamely sziklateleppel kapcsolatban, e jelentésből még nem mellőzhetők.

III. *Erdőfalva alatt mutatkozó őstelepek.* a) *A Kuun Kocsárd-barlang (Skoptye Szirgyilor).* — Visszakerülve Erdőfalvára, le kelle kerülnöm a falun kívül Algyógyról jövő úton egész addig a pontig, a hol a patak egy újabb, de rövidfutású szirtrepedésből (Tyej = kulcs) szabadul ki. A jobb partot itt is meredeken felszökellő sziklaoldal: Vurvu Cornyetuluj = Somostető alkotja, melynek közepe táján egy barlang ívezetes szája látszik. A balparti törpebb sziklafal: *Cseteczuja* (váracska) nevet visel s erről alább lesz szó. Mindezt rajzaink is bemutatták. (304, 305 l.)

Átmenve a patakon, meredek ösvény jelöli meg utunk irányát. Fennebb sűrű sarjerdőbe hatolunk s a lehajló galyak és az ösvényre települt csaláncsoportozatok ugyancsak megnehezítik az előrejutást. Előre küldött munkásaink jeladása nélkül nehezen találtunk volna rá a barlangra, melyet újabban a pásztorok is elhanyagolni látszanak.

Vége félórai verejtékes kapaszkodás után célnál vagyunk s meglepetve állunk meg az alulról keskeny repedésnek tetsző, közelről azonban 3,3 méter széles, 10 méter magas részaránytalan ívben kialakult kapuzatnál. Meglepetésünk még jobban növekszik, a mint a meredeken emelkedő barlang végén 40 méter távolságban kifejlődött cseppkövesedés festői csoportjához érkezünk. Időnkint gazdag vízszüremlésre utalnak a talapzaton és menyezeten egyaránt feltűnő cseppkőalakzatok.

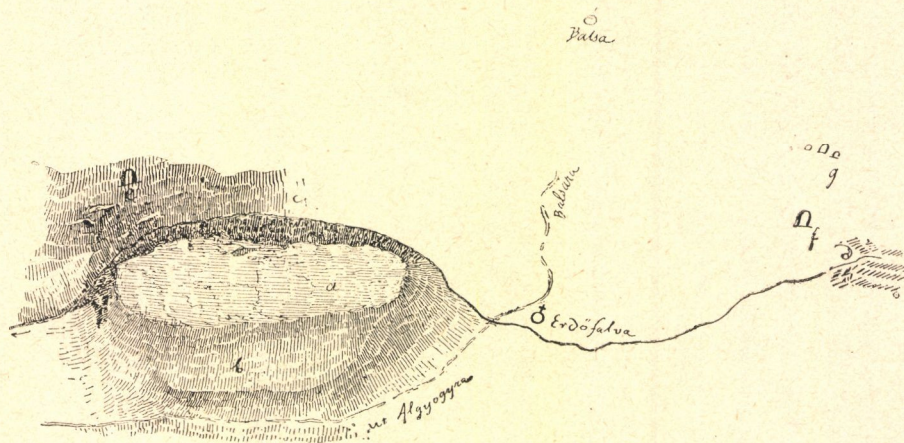

KÖSZERSZÁMOK ÉS CSERÉPRÉSZLETEK AZ ERDŐFALVI BARLANGOKBÓL.

Mellette páholysorok, tetején csonka szobortörzsként, nagy oszlop, dombsor módjára fejlődött figurák, melyeknek sajátosságát még jobban növeli a lassú hullámzatokkal szétterülő víz nyomán támadt pikkelyes, ránczos felület.

E változatos stalagmitformatio felett a boltozatról is vastag stalactit leplek, csapok, gyapjúutánzatok, tarajzatok phantasticus tömegét szemlélhetjük. Közvetlenül a nagy stalagmit-emelvényre baldacimforma — másutt ernyőhöz hasonló képződvény borul. A barlang ilyenformán cseppkövesedéseivel is számot tesz s cseppkő-barlangjaink sorát hivatva van egy újjal gyarapítani.

Az egésznek valami idegenszerű, kísérteties hatást kölcsönöz a sokféle árnyalatban jelentkező kékesbarnás színezet, az alakoknak a

derengő félhomály okozta eltorzulása s főleg az iszonyú sokaságban felriadt denevérhad, mely felhő módjára csapong körülöttünk. Ezek tanyájául a balfelé benyúló mellékág szolgál; míg a főüreg sziklarepedéseiből sipongó sziklafecskék rebbennek ki.

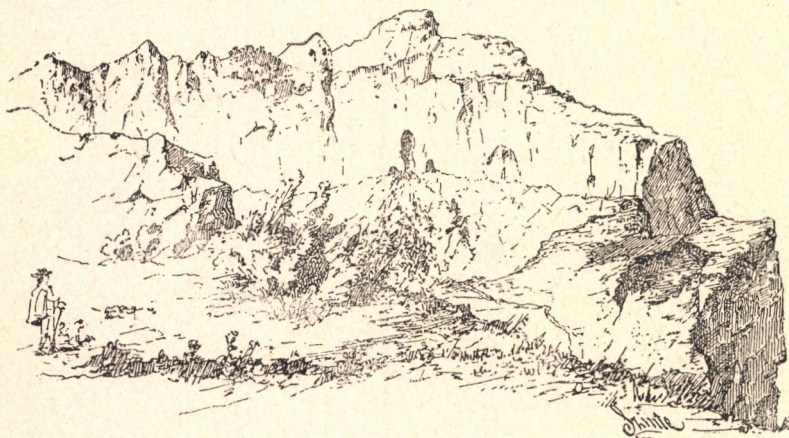
A barlang főürege a cseppkövesedéseknél éri végét s onnan jobbra (alaprajz) egy alig 20 méternyi nyulványt látunk, melynek meredekre dülő talapzatán felmenni nem lehet. A balfelé haladó másik ágat még kevésbbé mérhettem végig, miután a talaj síkos és nehezen járható voltán kívül alig győzünk védekezni a velünk szembe szárnyaló denevérek ellen. A mennyre világításnál kivehettem, 25 méterre becsülhetjük azt az ágat, melynek menyezeti üregeiben ütötték fel tanyájukat a denevérek s a tőlük származó guano-üledék teszi részben csúszóssá épen a sziklákat.

A barlang képződéséről annyit említhetek fel: hogy az északra

dülő mészapadok elválása tágítja ki ennyire; míg hátsó felét a gyors mészkéregképződés szűkíti mind jobban-jobban.

A boltozatról leszakadó sziklatömbök a bejáró marháktól hátramaradó televényréteg alól is kivehetők. Ebben a hőmérséklet a nagy magasság miatt nincs megóva a külső levegő befolyásától s 1883. aug. 24-én d. u. 4 órakor 20° (C) külső hőmérséklet mellett az ÉKK nyíló barlang-szádjában 13° (C), belsejében pedig 12° (C) hőmérsékletet találtam. Levegője száraz, tiszta s egész a cseppkövesedésig igen könnyen járhatjuk.

A nép ajkán Skoptye Szirgyilor (Szerbek barlangja) nevezik; de én e vidék kitűnő főurának, a mivelődés és tudomány áldozatkész, nagylelkű pártfogójának: gróf Kuun Kocsárd úrnak nevével kívánom megkülönböztetni.

Az ásatás. A főcsarnokban több helyen megkísérlett ásatás mindenütt 1. vastag humust tárt fel, mely közé 2. kavics és nagyobb kőzet-hulladék vegyül. Erre 3. hamuval vegyült, szén, csonttartalmú s cserepekkel bővelkedő culturréteg következik barlangi agyaggal váltakozva. Az agyag a tüzelés helyein megkeményedett s pirosra változott. A cserepek nem egyenlő minőségű és nagyságú edényektől származnak, kézzel idomítvák. Törési lapjuk általában leveles és földes; némelyiken vörös agyagmázt, másikon graphitos bevonatot látni. Utóbbiakon simítás nyomait is találtam. Szénvegyületeket is használtak az edénygyártásnál. Egészben, fájdalom, egy edényt se sikerült megtalálni.

Kőszerszámokul néhány durván pattogatott kőforgács vehető. Nagyobb eszköz nem akadt.

Fémről a legutóbbi (1884) nyáron egy vassarkantyút talált utitársam és a rajzok készítője Szinte Gábor tanár úr. E sarkanyú két

szárát egy a talp alá szolgáltat vaslemez köthette eredetileg össze, melynek maradványát rajzunk is világosan szemlélteti.

Az állatvilágból a konyhahulladékok juh-, kecske-, tulokcsontjait sorolhatom fel.

b) A várhegy (*Cseteczuja*). Mint fennebb érintettem a balparti magános szikla: *váracska* = *Cseteczuja* nevet visel. A patakhöz meredeken szakad le; de az útig egy előfokkal hanyatlik alá. Ez előfokot Dealu zsugyele-nek (bíró hegy) hívja a nép. Feljutni is errefelé lehet. A bíró hegyre hamar eljutunk, de onnan csak a kiálló mészpadok fejei nyujtanak lépteinknek támpontot. Így is nagy kerülővel érkezünk ki. A tetőn 6—8 méter szélességben délről éjszakra irányuló 50 m. hosszúságú elegyengetett területet látunk. A bíró hegy előfok felé le volt nyesve; egyebütt a nélkül is hozzáférhetetlen volt, és az máig. Egy sziklaösvény részleteit is megkapjuk némi keresés után. Egész alakja kiválóan védelmi posztivá minősíti, mert az utat és a patak mentét egyaránt figyelemmel kísérhetjük innen s állítólag 1848-ban is innen támadtak meg egy erre tévedt honvédcsapatot.

A nép várnak tartotta régóta s jámbor kincskeresők a rejtőző kincset minden évben igyekeznek felfedezni. Céljaimban az önkéntes ásók munkája jelentékenyen elősegített, mert a hátrahagyott gödrökben megtaláltam a Barlangszikla (Piatra Pestyere) és Balsa mellett előfordult cserepek párjait. Csakhogy itt egy finomul iszapolt kékes kőedényfajta is szerepel s korongon gyártott edények is vegyülnek a kezdetleges művekhez. A túlnyomó és uralkodó részt utóbbiak szolgáltatják mégis. A település chronológiájához ezek a kékes edények annyiban szolgálhatnak kulcs gyanánt, hogy hasonlókat a római nagyobb castrumok helyein is találunk. Feltűnő és megemlést érdemlő körülmény még e hegynél az is, hogy a mint Szinte Gábor tanár úr is tanúsíthatja, alatta épen azt a cerithium mészmárga-kődarabokat sikerült (s a mi fő, vésővel kockává dolgozott formában) megtalálnunk, a minőből a dákok nagyszerű vára Gredistyén Szászváros mögött épült. Nagyobb bizonyosság okáért összehasonlítottam a két helyről hozott darabokat s itthon is meg kelle első észleletemben erősödnöm. E mészmárga pedig innen legalább 40 kilométerre a Strigy jobb partján Kőboldogfalva helysénél bányásztatott. Bár az alig pár darabban képviselteti magát e helyen, annyiban fontossággal bír, hogy a dákok az általam megvizsgált, de még nem publicált kisebb erődök mindenikénél a mesterségesen elegyengetett előfokon alkalmaztak egy kőépítményt torony, vagy fal alakjában, s a tető rendesen föld-erőd vala. Az erdőfalvi várhegynél is megvan a levéssett előfok, hová egy ilyeszerű kis építmény beillett.

Cserépneműkben a tetőnél is gazdagabb a lejtő. Le a hegy aljáig bőven kapjuk azokat. Az anyag megegyezik a két barlangbelivel, csak-

hogy a tökéletesebb iszapolás és technica (korong használata által) képviselői mindenütt jelentkeznek.

Egészen valószínűnek tűnik fel ezek után előttem, hogy e völgyet, mely egyik ágával a Fejér-Körös vízvázasztójáig, másikkal az Ompoly és Abrud víz forrásvidékéig szolgál fel s tehát a Maros alsó terét a bányasággal legközelebbi kapcsolatba hozza: a római hódítók legalább egy őrséggel felügyeltették, miután épen torkolatába két katonai állomást is helyeztek, t. i. a csigmóit (= Germisara) és algyógyit.

Nem először észlelem egyébként a római finomabb cserépiparnak a kezdetleges barbárkészítményekhez vegyülését s midőn majd a hunyadmegyei kőbányászatiakat feldolgozom, épen bő alkalmam nyílik ez egy másután kijelölésére. Az erdőfalvi várhegyen a durva mívű agyagművéség azonban túlnyomó vala s a díszítések gyakoribb esetei más neolithtelepekről már ismeretesek. Nagy szerepet játszik az új benyomások dísz, még pedig egyszerű dudorokon, vagy függőleges (függőszerű) toldalékos változaton (táblánkon 4. sor 1. á.) egyaránt. A 2. ábra közönséges fülalakját illusztrálja. A 3. ábra szintén egy fül, melyen egy tompa stylus-félével eszközölték a három sor merőleges és két sor horizontális benyomatot. A 4. ábra egy szép piros cserépdarabon fordul elé s azt a motivumot ábrázolja, mely a halszálla utánzatául van minősítve. A fenyőgalyas díszről határozottan elűt. Az 5. ábra a betűzdelt, a 6. á. az általános elterjedtségnek örvendő karczatos czirádát tünteti fel; míg a 7. ábra egy korongon készült római edényen jó elé. Szerepel még az erdélyi neolith-telepek jellemző és szép lencsés díszítése is. Az edények színe, vastagsága nagyon variál. A cserép-készítmények sorát egy csinos vörös színű orsógyűrű zárja be (táblánkon 3. sor 8. szám).

Fémekből pár földes vasrögféleségen kívül, melyek nyilván edényfestésre és toilletczélokra szolgáltak, egyebet találnom nem sikerült; de Florea Juon, ki a hegy déli lábánál kukoriczának puhítgatta a földet, a múlt 1884. év tavaszán egy arasznyi hosszú s leírása szerint lándzsavégfélét ásott ki. A falusi cigány forumán réznek ítéltetett a lelet s tudatlanságukban szeggé dolgozták fel. Ha ez állítás elfogadható már pedig oly naiv embertől származik, a kinek szavahihetőségében kételkedni okom nincs: az erdőfalvi várhegynek római szereplése még nyomósabban bizonyítva van. De egyébként a kőfejszén, és vésőn említett vésetek se igen származhatnak kőszerszámtól s az edények egy részének előállításí módja is haladottságra utal, úgy, hogy az őslakóknak réz, vagy bronzeszközökkel élése kizárva nincs s azért e telepeket a neolithkorból a fémkorba való lassú átmenet egyik maradványának ítélnem.

Déva.

Téglás Gábor.